

Mej. A. HISSINK, arts, assistente voor radiotherapie, heeft alles wat op dit gebied valt in een afzonderlijke paragraaf bewerkt. Het plan van bewerking van den eersten druk werd ook nu gevolgd.

Het leerboek geeft een volledig overzicht over alle verschijnselen, die zich op de huid kunnen voordoen dus b.v. ook de uitslagen voorkomende bij acute infectieziekten. Zoo worden ook de syphilden in het uitgebreide hoofdstuk over huidaandoeningen bij chronische infectieuse ziekten uitvoerig besproken. Het komt mij voor, dat daar dit leerboek vooral voor studenten en algemeene practici bestemd is, deze methode van bewerking, waarbij alle huidverschijnselen in één werk besproken worden, van een diagnostische standpunt aanbevelenswaardig is.

Het is niet mogelijk in deze korte beschouwing de vele bijvoegingen en wijzigingen afzonderlijk te bespreken.

In het hoofdstuk over pityriasis, eczema en ekzematiden bespreekt de schrijver de opvatting der vroegere Weener school, die het ekzeem als een door uitwendige oorzaken van allerlei aard veroorzaakte dermatitis beschouwde, en het standpunt der Fransche school, die het ekzeem als een gevolg van constitutie-anomalieën opvat.

Na deze uiteenzetting, waarbij hij vooral de leer der Fransche school (BROCG) bestrijdt, volgt dan een beschouwing over de door UNNA verdedigde opvatting van ekzemen als parasitaire huidcatarrhen.

Het hoofdstuk over dermatomycosen werd op verzoek van den schrijver door den heer D. MUYS, arts, hoofd der gemeentelijke favus-poliklinieken, bewerkt.

Wanneer ik mijn indruk van het geheele werk in een enkel woord mag samenvatten, komt het mij voor, dat ook deze tweede herziene druk de belangstelling der Nederlandsche artsen en studenten in de geneeskunde wegens zijn volledigheid en groote waarde voor de behoeften der praktijk ten volle verdient. Die praktische waarde werd door de toevoeging van zeer vele nieuwe en voortreffelijke afbeeldingen nog weer belangrijk verhoogd.

M. S. GUTTELING.

Handbuch der gesamten Tuberkulose-Therapie, herausgegeben von Prof. Dr. med. ERNST LÖWENSTEIN, unter Mitarbeit von..... Berlijn-Weenen, URBAN & SCHWARZENBERG, 1923. Twee deelen, 2027 bldz. Prijs van het eerste deel (bldz. 1—1044) ingenaaid 41.25, geb. 45 Zwitsersche franken; van het tweede (bldz. 1045—2027) ingenaaid 33.75, geb. 38.25 Zwitsersche franken.

Een groot handboek, waarin de geheele tuberculotherapie wordt behandeld, moet in een tijd, waarin velen zich tot de studie der tuberculose aangetrokken voelen, in ruimen kring belangstelling wekken, want er bestaat ongetwijfeld behoefte aan een werk, waarin men alles vinden kan, wat bij de behandeling van lijdens aan tuberculose te pas komt. Men kan natuurlijk niet over de

behandeling van een ziekte spreken, zonder dat men, zij het ook in beknopten vorm, de pathologie, de symptomatologie en de diagnostiek heeft behandeld. Van sommige hoofdstukken zal dit deel voor het oogenblik nog belangrijker zijn dan hetgeen over de behandeling te vertellen is. Dit geldt bijvoorbeeld van het hoofdstuk over de tuberculose van het vaatstelsel, een onderwerp, dat nog geheel ligt op het gebied der pathologische anatomie, terwijl de therapie het met ruim één bladzijde stellen moet. Maar bij de meeste andere hoofdstukken is de verhouding omgekeerd en is aan de behandeling de grootste plaats gegeven.

E. LÖWENSTEIN heeft voor de verschillende hoofdstukken van het handboek zes en dertig medewerkers uitgenoodigd, van wie meer dan de helft uit Weenen, de overigen grootendeels uit Duitschland; het zijn voor het meerendeel bekende namen, en, in verband met den aard van het werk heeft men vooral medewerkers gezocht onder hen, die zich met de dagelijksche behandeling van lijders aan tuberculose bezighouden. E. LÖWENSTEIN zelf heeft van het handboek eenige zeer belangrijke hoofdstukken bewerkt: onder *specifieke therapie* vindt men alle theoretisch vraagstukken, die hierbij ter sprake komen, aangeduid, de vele specifieke praeparaten besproken en de werking ervan bij tuberculose van verschillende organen afzonderlijk behandeld. Het hoofdstuk *sputum-desinfectie* verschaft belangrijke, voor de dagelijksche praktijk nuttige gegevens. Onder *chemotherapie* deelt hij ons allerlei wetenswaardigs mede, waaronder ook het nieuwste een plaats heeft gevonden, terwijl hij ten slotte in het hoofdstuk *over de behandeling van tuberculoselijders in eigen woning* behartigenswaardige wenken geeft aan de huisartsen, voor wie het waarde heeft, tegen de vele kwellende verschijnselen der vergevorderde tuberculose nog weer eens nieuwe middelen te leeren kennen.

Bijna de helft van het eerste deel wordt ingenomen door de bijdrage van DURIG *over de physiologische grondslagen der voeding*, vooral met het oog op de tuberculose. De verschillende voedingsmiddelen en de manier, waarop zij tot spijsen worden verwerkt, zijn hier stelselmatig en uitvoerig behandeld, zoodat, wie iets over dit onderwerp wenscht te weten, zelden vergeefs zal zoeken.

De *stralentherapie* is in twee hoofdstukken, onafhankelijk van elkander, door HAUSMANN en door GASSUL behandeld. Zij schrijven deels over dezelfde theoretische zaken, voor een ander deel behandelen zij verschillende onderdeelen van dit groote gebied. GASSUL vooral vertelt ons duidelijk, wat wij *wel* en wat wij *nog niet* weten; er blijkt ten aanzien van de stralenterapie nog veel te zijn, dat om nadere verklaring vraagt; een waarschuwing om dit lang niet ongevaarlijke geneesmiddel voorzichtig te hanteeren.

De bekende tuberculose-arts AMREIN (Arosa) behandelt in onderhoudenden vorm en zoo objectief, als wij mogen verwachten, *het klimaat in het hooggebergte*, terwijl aan het *zeeklimaat* een uitmuntende beschrijving door GLAX (†) is gewijd. Hij wijst er op, dat men bij het naar de zeekust zenden van lijders aan longtuberculose voorzichtig moet zijn en dat met name exsudatieve vormen van de ziekte deze behandeling slecht verdragen, een er-

varing, die ook ten onzent bekend is, al wordt dikwijls in strijd daarmee gehandeld.

De sanatoria worden in verschillende hoofdstukken besproken: FRANKFURTER behandelt den bouw en de inrichting, K. MEYER de keuze van patiënten, GRAU de sanatoriumbehandeling zelve, terwijl de statistiek der sanatoriumbehandeling wordt besproken door TELEKY, die ook het algemeene hoofdstuk „statistiek” voor zijn rekening heeft genomen. Het theoretische deel der *inhalatietherapie* behandelt W. HEUBNER, het praktische OSTERMANN, terwijl de beschrijving der *ademhalingstherapie* is toevertrouwd aan de bekwame hand van L. HOFBAUER, wiens afzonderlijke bewerking van dit onderwerp velen onzer bekend zal zijn.

De consultatiebureaux worden door GÖTZL besproken. Zijn verhandeling geeft een uitvoerig overzicht over de wijze, waarop in Duitschland en in Oostenrijk de tuberculosebestrijding is ingericht. Vermelding verdient, dat KAYSERLING de verplichte aangifte *aan het consultatiebureau*, het centrum der hulpverlening, bepleit. Van hetgeen in andere landen in Europa op het gebied van de bestrijding der tuberculose wordt gedaan, vindt men in deze hoofdstukken niets, maar WALSH behandelt afzonderlijk Amerika, terwijl DARDER-RODÉS een goed overzicht geeft van het vele, dat in de Romaansche landen, met welke voorzichtige uitdrukking in hoofdzaak Frankrijk bedoeld blijkt, op het gebied der tuberculosebestrijding wordt gedaan.

Het hoofdstuk van BACMEISTER over de anatomische en de klinische vormen der longtuberculose geeft een overzicht van den huidige stand van het vraagstuk der indeeling van de ziekte; op zichzelf een verdienstelijke werk, dat aan waarde zou hebben gewonnen, indien men de toepassing op de therapie in een ander hoofdstuk er op had laten volgen; zooals het nu is, staat het er wat eenzaam en wordt het verband met andere onderdeelen van het boek niet voldoende gevoeld.

Het treft ons, dat in dit handboek een hoofdstuk is opgenomen van C. STERNBERG over lymphogranulomatose. Hij handhaaft zijn bekende meening, dat deze ziekte berust op een slepend ontstekingsproces, waarvan weliswaar de oorzaak nog niet met zekerheid vaststaat, doch dat waarschijnlijk wel op tuberculose berust; adhuc sub iudice lis est.

De behandeling van de tuberculose van verschillende organen en orgaansystemen is in het tweede deel van het werk te zamen gebracht. Van deze hoofdstukken worde hier afzonderlijk dat vermeld, hetwelk handelt over de tuberculose van beenderen en gewrichten, waarvan HASS veel mededeelt, wat ook den niet-specialist belang kan inboezemen. De techniek van den kunstmatigen *pneumothorax* is uitvoerig behandeld door SAUGMAN (†) en door SORGO, de eindresultaten bespreekt CARPI. De *thoracoplastiek* is door JESSEN (Davos) besproken; de tekst is voortreffelijk, de reproductie der röntgenplaten (cliché-druk in den tekst) beantwoordt niet aan de eischen, die men hieraan mag stellen; een beter procédé zou waarschijnlijk voor het oogenblik te kostbaar zijn geweest.

Belangrijk zijn de verhandelingen van BACMEISTER over de pleuritis en die van ZIEGLER over de röntgenbehandeling der tuberculose van longen en strottenhoofd. Dit deel is met een groot aantal, weliswaar niet zeer fraaie, maar toch voor het meeren-deel duidelijke röntgenfoto's voorzien (vóór en na de behandeling). Men moge bedenken, dat röntgentherapie van de longtuberculose met groote voorzichtigheid moet worden beoefend en slechts tastenderwijs kan worden geleerd; men zal goed doen zich aanvankelijk tot de behandeling van productieve vormen van longtuberculose te bepalen, en ook deze zijn niet alle voor deze behandelingswijze geschikt.

In een aardig hoofdstuk over de betrekking van de hormonorganen tot de tuberculose vertellen WIESEL en LÖWY ons belangrijke zaken over de schildklier, de glandulae parathyreoideae, den thymus, het pancreas, de nieren en de hypophysis. HEINEMANN behandelt de tuberculose in de tropen. Zijn eigen ervaringen hierover, op Sumatra's Oostkust opgedaan, zijn ook ten onzent bekend.

Wie dit handboek in zijn bezit heeft, zal telkens aanleiding vinden het te raadplegen. In het bijzonder moge onzen bibliotheken de aanschaffing van het werk worden aanbevolen.

B. H. VOS.

Indikationsstellung für die chirurgische Behandlung bei bösartigen und gutartigen Erkrankungen des Magens und Duodenums, von Prof. HABERER. Sammlung zwangloser Abhandlungen aus dem Gebiete der Verdauungs- und Stoffwechsel-Krankheiten. CARL MARHOLD. Halle 1923.

Dit werkje, dat zich aangenaam lezen laat, behandelt in 134 bladzijden, naar aanleiding van 1432 gevallen, de aanwijzingen van HABERER voor de operatieve behandeling van zweren van maag en twaalfvingerigen darm. Over boosaardige aandoeningen wordt uit den aard der zaak slechts kort gesproken. HABERER toont zich een overtuigd voorstander van de resectie volgens BILLROTH I.

Voor den chirurg, wien de meening van HABERER uit zijn herhaalde publicaties in de vaktijdschriften bekend is, brengt het geen nieuws. Het loopt evenwijdig met het artikel, dat het vorige jaar in de *Deutsche Zeitschrift für Chirurgie* verschenen is. Slechts het aantal gevallen is wat toegenomen en de bespreking is uitvoeriger.

De niet-chirurg, die onder de bekoring komt van het met groote overtuiging geschreven boekje, bedenke, dat het punt in kwestie, meer nog dan bij de lezing in het oog valt, een strijdvraag is en dat sinds het Duitsche chirurgencongres in 1921 een aantal chirurgen van naam van de resectie weer tot de gastro-enterostomie zijn teruggekeerd. Wil men zich een meening vormen, dan gedenke men dus ook hier het audi et alteram partem.

S. M. KROVELD.
